

Postmodernitede Kamusal Alana İlişkin Kuramsal Bir Değerlendirme

Nazlı Yücel Batmaz* & Elnur Chiragov**

Öz

Modernite ve onun temel hipotezleri, siyasetin toplumsal tabanının genişlediği ve farklılıkların sesini duyurduğu postmodernite koşullarında siyasal, teknik, epistemolojik ve diğer bağlamlarda sorgulanmaktadır. Toplumun atomik parçası olarak birey, modern aklın ortak gerçeklik düzleminde homojenliği, soyutluğu ve kişiliksizliği taşıırken, postmodernite, aklın ortak gerçeklik düzleminde bir araya gelemeyen farklı özne konumallıklarından oluşan bir durumu ifade etmektedir. Farklılıkların kendini gösterdiği postmodernite koşullarında siyaset, sadece kurumsal düzlemde değil, kurumsal siyasete alternatif olarak, sivil toplum düzeyinde yürütülmektedir. Başka bir ifadeyle, postmodern çağda siyasetin sınırları kurumsal anlamda daralırken, sivil anlamda genişlemektedir. Bu çalışmada, modern çağa ait bir kavram olan 'kamusal alan'ın yeni koşullarda, yani çeşitlilik/kimlik gereklilikleri perspektifinde yeniden inşa edilebilme olanakları, günümüz için önemli olan iki temel teorik yaklaşım doğrultusunda değerlendirilmektedir. Bu teorik yaklaşımların, postmodernitenin özgüllüğü, sosyo-politik koşulları ve gereksinimleri bağlamında mümkün olup olmadığı tartışılmaktadır. Makalede farklılık veya etnik, siyasi, dini, kültürel kimlik talepleri bazı ülkelerde görülen ayrılıkçı politikalarından tamamen farklı olup, ileri liberal demokrasilerde ortaya çıkan yeni sosyo-politik hareketleri ima etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Postmodernite, Yeni Siyaset, Müzakereci Demokrasi, Radikal Demokrasi.

Theoretical Assessment of the Public Sphere in Postmodernity

Abstract

The modern concept and its main hypotheses are deliberated from political, technical, epistemological and other perspectives in postmodern conditions in which the social base of politics is expanding and its diversity is making its voices heard. An individual conveys homogeneity, abstraction and impersonality, as an atomic part of society in the common reality of the modern mind. However, postmodernism implies a situation consisting of different subject positions that cannot come together on the plane of common reality. In postmodern conditions where diversities reveal themselves, politics is conducted not only at the institutional level, but also at the civil society level as an alternative to institutional level. In other words, while the boundaries of politics become narrow in the institutional sense in the postmodern period, they expand in the civilized sense. The opportunities of reconstruction of the public sphere, which belongs to the modern age, within these conditions, i.e. in the perspective of diversity / identity requirements are evaluated in the article in two main theoretical directions that are important for today. It is discussed whether these theoretical approaches are possible in terms of the specificity, socio-political conditions and requirements of postmodern age. The requirements of diversity or ethnic, political, religious, cultural identity in the article is distinguished radically from the tendency of separatism, which are seen in some regions, and intend the new socio-political movements emerging in developed liberal democracies.

Keywords: Public Sphere, Postmodernity, New Politics, Deliberative Democracy, Radical Democracy.

*Prof. Dr. | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0003-1950-7410 | nazli.batmaz@hvv.edu.tr

**Doktora Öğrencisi | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Azerbaycan Sosyal Araştırmalar Merkezi, Kamuoyu Araştırmaları Daire Başkanı | e.chiragov@gmail.com

ORCID: 0009-0008-6845-1525 | DOI: 10.36484/liberal.1433737

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 30, Sayı: 117, Kış 2025, ss. 119-137.

Gönderim Tarihi: 8 Şubat 2024 | Kabul Tarihi: 5 Şubat 2025

Giriş

Kamusal alan üzerine Hannah Arendt'ten Jürgen Habermas'a, John Rawls'tan Richard Sennett'e ve Chantal Mouffe'a kadar uzanan, hatta günümüzde birçok düşünürü ve yeni yaklaşımları kapsayan geniş bir yazın mevcuttur. Bu düşünürlerin ortaya koyduğu çalışmalara dayanarak kamusal alanın çeşitli tanımlamalarına, bu çerçevede kurulan farklı devlet-toplum ilişkilerine ve siyasal düzen biçimlerine ulaşmak mümkündür. Çalışmalar bazı ortak özellikler taşımakla beraber, kamusal alanın tarihsel dönüşüm haritalarını sunmakta ve kamusal alanı dönemin tarihsel, toplumsal koşullarına göre formüle etmektedir. Örneğin, Hannah Arendt kendi çalışmalarında Antik Yunan'ı kamusal alanın ve demokrasinin beşiği olarak yüceltirken, Habermas çalışmalarında XVII ve XVIII. yüzyılların burjuva kamusal yaşamını Batı Avrupa tarihine özgü ideal durum olarak sunmaktadır. Dolayısıyla, kamusal alana, onun sınırlarına yönelik mutlak bir tanımdan yola çıkarak, farklı tarihsel dönemleri ve toplumsal koşulları bu bağlamda değerlendirmek, gerçekliğe ışık tutması açısından günümüzde tartışılmaktadır. Aynı zamanda, kamusal alanı belirli tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı varsayarak farklı dönemlerde varlığını aynı kalıp içerisinde değerlendirmek ve özellikle de günümüz açısından kamusal alanın dönüşümünden ziyade çöküşünü vurgulamak, onun olanaklılığını da gözden kaçırmaktadır.

Bu çalışma, kamusal alana ilişkin modern ve postmodern yaklaşımlar üzerine kuramsal bir literatür taramasına dayanmaktadır. Literatür taraması, sistematik bir yöntemle modern ve postmodern yaklaşımları temsil eden temel akademik eserleri, teorik metinleri kapsamaktadır. Literatürün seçiminde, incelenen eserlerin ve ilgili kuramların kavramsal derinliği ile kamusal alan üzerine özgün katkıları dikkate alınmaktadır. Analiz sürecinde, kavramsal ve tematik analiz yöntemleri kullanılarak, incelenen literatürdeki eğilimler ve çelişkiler değerlendirilmektedir. Bu kriterler temelinde kuramsal yaklaşımlar postmodernitenin kendine özgü niteliği, toplumsal-siyasal koşulları ve talepleri bağlamında ne kadar kapsayıcı olduğu açısından karşılaştırmalı içerik analizine tabi tutulmaktadır. Çalışma, bu doğrultuda kuramsal çerçeveyi ve incelenen literatürün teorik katkılarını eleştirel bir perspektiften değerlendirmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, postmodernite açısından modern siyasetin ve bu bağlamda modern kamusal alanın sınırlılıkları ortaya konulmakta, günümüz açısından belirginleşen farklılık ve kimlik talepleri üzerinden kamusal alanın kurgulanma olanakları değerlendirilmektedir. Sonraki bölümlerde, farklılık ve kimlik talepleri açısından kapsayıcı olduğunu iddia eden iki yak-

laşım üzerinden kamusal alanın postmodern dönemde müzakere/uzlaşma alanı mı, yoksa çekişme/farklılık alanı mı olarak kurgulanabileceği tartışılmaktadır.

Modernite ve postmodernite bağlamında kamusal alan sorunsalı

Batı Avrupa’da Aydınlanma Çağı, onu bir öncesinden ayıran hakikat rejimini ve toplumsal-siyasal alanda yaşanan değişimleri kapsayacak biçimde modernite olarak kabul edilmektedir. Moderniteyi kısaca üç kavram temelinde – modern akıl, birey, evrensellik – irdelemek mümkündür. Nitekim modern dönem, hukuk ilkeleriyle sınırlandırılmış devlet, toplumun atomize bir parçası olarak hak ve özgürlükleri devlet tarafından korunan birey ve evrenselliğe vurgu yapan modern aklın normlarıyla sınırları çizilmiş toplumsal yaşam olguları ile karakterize edilmektedir.

Pozitivist içerikli nesnel akıl anlayışı, modern dönemde yaşamın tüm alanlarına damgasını vurmuştur. Bir diğer ifadeyle, dönemin “modern siyaset felsefesi, aklın siyasetin nihai meşruiyet ölçütü olarak kabul edilmesi ile bağlantılı bazı niteliklere sahiptir” (Küçükalp, 2017, s. 18). Modern aklın ortak gerçeklik düzlemine bağlı olarak yaşamını sürdüren birey, kendi içerisinde homojenliği, soyutluğu ve kişilik dışılığı taşımakta; yani, toplumun veya modern yaşamın etkisi altında, kendi kimliğinden veya bireysel özelliklerinden arındırılmış, farklı aidiyet ve kimliklerin ötesindeki ortak üst kimliği temsil etmektedir. Bireyin, ekonomi alanında kendi çıkarları doğrultusunda rasyonel ve özgür davrandığı, siyasal alanda ise yurttaşlık temelinde eşit haklara sahip olduğu öngörülmektedir. Dolayısıyla, bireyler siyasal alanda türdeş yurttaşlar, ekonomi alanında ise nesnel çıkar çatışmasına giren farklılıklar olarak görülmektedir. Toplum ise bu bağlamda, belirli bir norm iktidarının sınırlandığı nesne olarak, bu norm açısından tehlikeli kabul edilen aidiyet ve kimliklerin dönüştürülerek topluma tekrar katılmasını sağlayan homojenleştirici kurumsal yapıları barındırmaktadır. Yaşamın tüm alanlarının ussallaştırılmasına dayalı modernite ve onun toplum vizyonu, farklı aidiyet ve kimliklerin özel alan sınırlarında tutulmasını öngörmekte, kamusal alanı, kültürel içeriği boşaltılmış türdeş yurttaşlık alanı olarak kurgulamaktadır.

Aydınlanma felsefesinin ‘Akıl Çağı’nda miras alınan bu toplum vizyonu üzerine, bir ‘eşitleştirici ideoloji’ işlevi gören evrensel modern (liberal) demokrasi anlayışının kurulduğunu hem felsefi düzeyde hem de tarihsel olarak görmekteyiz (Keyman, 1998, s. 58). Liberal demokrasi yaklaşımında siyaset, üzerinde uzlaşmış bir siyasal alan zemininde kurumsal biçimde gerçekleşmektedir. Siyasete katılım için yurttaşlık ilkesi esas alınmakta; yurttaşlar, kurumsal siyaset düzleminde parti ve baskı grupları aracılığıyla temsil edil-

mekte ve siyaset genel itibarıyla devlet odaklı bir biçimde gerçekleşmektedir. Devletin dışında, yani politik toplum karşısında konumlanan sivil toplum ise ekonomi temelli, nesnel çıkar çatışmasına dayalı bir özgürlük alanı olarak formüle edilmektedir. Sivil toplumda çatışan özel çıkarların, devlet tarafından eşgüdümlü hâle getirilmesi öngörülmektedir.

Liberal demokrasi yaklaşımı, özellikle XX. yüzyılın sonlarından itibaren tüm dünyada hızla yaygınlaşmasına rağmen, günümüzde farklı talepleri karşılamaması nedeniyle ciddi eleştirilere tabi tutulmakta ve çeşitli tepkilere, toplumsal hareketlere yol açmaktadır. Dolayısıyla, artık “siyasal kuramda liberalizmi soyut evrenselliğinden ve soyut bireyciliğinden dolayı eleştirmek olağan hâle gelmiştir” (Gould, 1999, s. 244). Yapılan eleştiriler ve gerçekleşen hareketler, genel olarak siyasetin devlet odaklı kurumsal yapılanışının, günümüzde belirginleşen farklılıkları ve çeşitli talepleri göz ardı etmesi ve önemsememesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu durum yalnızca modern siyasetin değil, aynı zamanda “rekabetçi ve bireyci politika yapma modelinin, temsil sisteminin, ulus-devletin ve küreselleşmenin, yurttaşın, siyasal partilerin, toplumsal örgütlerin, kamusal alanın ve medyanın krizidir” (Doğanay, 2003, s. 25). Bu bağlamda, farklılıkların yüceltilmesi ve kültürel kriterlere (giyim tarzı, müzik, dil, bölgesel gelenekler vb.) ayrıcalık yüklemeye yönelik yeni kimliklerin yaratılması yönünde gözle görülür bir eğilim olması da, bir bakıma liberal demokrasinin karşılamadığı taleplerin yol açtığı tepkilerin ve yaşadığı krizlerin belirgin ifadeleridir.

Bu krizlerin başında siyasal katılımdan uzaklaşma veya Laclau'nın ifadesiyle “liberal demokrasinin dayandığı temsil krizi gelmektedir. Temsili demokrasi, demokratik meşruluğun yurttaşların doğrudan demokraside olduğu gibi kamusal kararların içeriğini değil, bu kararları belirleyecek temsilcileri belirlemeleriyle gerçekleştirdiğini varsayması nedeniyle, özü itibarıyla problemlidir” (Laclau vd., 1992, s. 202). Nitekim “liberal ideal, devlet-sivil toplum ayırımına ve sivil toplumun özel alanla özdeşleştirilmesine dayanıyordu. Özel alana itilmiş sınıfsal, dinsel, cinsel ve kültürel farklılıkların sivil toplum içinde ve bireysel temelde yaşanması ve devletin, kamu hukukunun bu farklılıkları göz ardı ederek, ‘ayrımcı-olmama’ ilkesi çevresinde işlev göreceği varsayılıyordu” (Keyman, 1998, s. 58). Bir diğer ifadeyle, bu tür farklılıklar modern yaklaşımın evrensellik ilkesi açısından tehlikeli görüldüğü için kamusal alana taşınmaz, özel alanla sınırlı tutulurdu. Kamusal alanda eşit yurttaş statüsünde bulunanlar açısından ortaya çıkan temel sorun, iradelerinin “seçilmişlerin iradesiyle sınırlandırılmasıdır (ve) krizin başlıca nedeni, tam bu noktada, siyasetin düzenli olarak yinelenen seçimlere indirgenmiş olmasıdır” (Doğanay, 2003, s. 26). Bu açıdan, siyasetin toplumsal tabanının genişle-

diği ve farklılıkların kendi seslerini duyurduğu postmodernite koşullarında, modernite projesi ve onun ortaya koyduğu varsayımlar siyasal, teknik, epistemolojik ve diğer açılardan sorgulanmaktadır. “Ulus-devletin yaşamakta olduğu meşruluk aşınması ulus-devlete özgü, farklı yaşam pratiklerinde varlığını duyuran kültürel mensubiyet özelliklerine kapalı, ‘türdeş’ yurttaşlık anlayışına dayanan kamu alanını kültürel farklılıklara duyarlı ve saygılı bir açılım içine girmeye zorlamaktadır” (Köker, 1996, s. 11). Postmodern yaklaşımın yol açtığı bu sonuç, “ne yalnızca kendi çıkarının peşinde koşan birey düşüncesiyle liberalizmin, ne de tüm özne-konumlarını sınıf konumuna indirgeyen marksizmin, (tahayyül etmek şöyle dursun) tasvip edebileceği siyasal eylem için tamamen yeni perspektiflerdir” (Mouffe, 2003, s. 302). Dolayısıyla, postmodern müdahaleler hem liberal demokrasinin hem de Marksizmin ortaya koyduğu sınırların sorgulanmasına ve ortadan kaldırılmasına, modernizmin (ve Marksizmin) bütünleştirici anlayışının aşılmasına yöneliktir.

Aydınlanmanın evrenselciliği ile rasyonalizminin ‘postmodern’ nitelendirmesi yakıştırılan böyle bir eleştirisi, Jürgen Habermas gibi bazı yazarlarca modern demokrasi projesine bir tehdit olarak görülmüştür. Söz konusu yazarlara göre, Aydınlanmanın demokrasi ideali ile onun rasyonalist ve evrenselci perspektifi arasında öyle bir bağ vardır ki, bu perspektifi yadsımak demokrasi idealini tehlikeye sokmaktadır (Mouffe, 1999, s. 347). Habermas’a göre, kimlik sorusuna yapılacak vurgunun dozu arttıkça kendimizi postmodern modellerin içinde buluruz ve böylece ya benliğe aşırı bir ahlaki ve etik nitelik yükleriz ya da ‘öznenin ölümü’nü kabul ederiz. Her iki olasılık da bizi, demokratikleşme ile ilgili kurumsal mekanizmaların ve süreçlerin önemini göz ardı etmeye götürür (Keyman, 1998, s. 64). Oysa, farklılıkların belirginleştiği ve türdeş yurttaşlık bağlamı kolektif kimliklerin yeterli görülmediği postmodernite perspektifinden bakıldığında, asıl tehlikeli olan kolektiflik üzerine yapılan vurguyla farklılıkların kamusal alandan dışlanması, bu alanın tektipleştirilmesi ve baskı altına alınmasıdır. Postmodern dönemin itirazları, işte bu baskının büründüğü çeşitli maskelerin indirilmesine yöneliktir. Bu çerçevede, liberal demokrasi tarafından vurgulanan hemen her türden düşüncenin ifade edilmesi özgürlüğü de günümüzün farklılık talepleri açısından yetersizdir. Nitekim, farklılık sorununu irdeleyen Anne Phillips’e göre, günümüzde eşit ifade özgürlüğü, yani sadece bir ‘isonomia’ yeterli değildir; özel alanda tutulan farklılıkların kamusal alanda görünürlüğü ve mevcudiyet kazanması söz konusudur. “Fikirler politikası, mevcudiyet politikası(ndan) yalıtılmış olarak alındığında, ırkları, etnik kökenleri, dinleri veya cinsiyetleri nedeniyle kendilerini demokratik süreçten dışlanmış hisseden toplumsal grupların deneyimlerini yeterince ele almamaktadır. Siyasal dışlama gide-

rek daha çok yalnız siyasal mevcudiyetin karşılayabileceği koşullar açısından değerlendirilmektedir” (Phillips, 1999, s. 203). Laclau ve Mouffe’a göre ise farklılık ve kimlikler açısından “tam bir varoluşun koşulu, her farklılık konumunun özgül ve yerine başka bir şeyin konamayacağı bir moment olarak sabitleştirildiği kapalı bir alanın var olmasıdır” (Laclau vd., 1992, s. 160).

Modernitenin ortak nesnellik düzlemine bağlı olarak gördüğü türdeş yurttaş kimliği yerine, postmodernite aynı nesnellik düzleminde bir araya getiremeyecek farklı özne konumsallıklarını içermektedir. Nitekim, modernite kendisini tekil çöğüllüğü olarak ortaya koyarken, postmodernitede belirginleşen birbirine indirgenemeyecek çoğul tikelliklerdir. Bu bağlamda, modern yaklaşımın akıl, birey ve evrensellik vurgularıyla postmoderniteyi irdelemek ve bu kavramlar çerçevesinde kamusal alanı kurgulamak olanaksızdır. Postmodernitede “farklı toplumsal konumlar, farklılıklarının bilincinde olarak, birbiriyle karşı karşıya gelirler. Bu, benzerliklerimizin olduğuna inanmamamız anlamına gelmez; farklılık bütünsel başkalık değildir. Söz konusu olan şudur: Her konum farklı biçimde konumlanmış ötekilerin bakış açısını içermez, bakış açıları birbirlerinin ötesinde olup, ortak bir yarara indirgenemezler” (Young, 1999, s. 185). Dolayısıyla, bu tür bir “çoğulculuk, çok-partili, çok-baskı gruplu yerleşik liberal-demokratik rejim tipinde görülen kamu alanının kültürel farklılıkların ifadesine kapalı olma özelliğinin eleştirilmesinin asıl nirengi noktası olmaktadır” (Köker, 1996, s. 13).

Farklılıkların belirginleştiği postmodernite koşullarında kamusal tartışmalar yalnızca türdeş yurttaşlık temelinde ve kurumsallaşmış siyaset alanı dahilinde değil, aynı zamanda bunun dışında, kurumsal siyasete alternatif olarak sivil toplum tabanında görünür olmaktadır. Kimlik siyasetinin yürütüleceği taban olarak sivil toplum, liberal demokrasideki ekonomik ilişkilerle belirlenen içeriğine karşın postmodernite bağlamında siyasi bir anlam kazanmaktadır. Postmodernitede siyaset kurumsal anlamda daralırken, sivil anlamda genişlemektedir. Bu açıdan kamusal alan, farklı kimliklerin bir üst kimlik altında eritildiği dar bir süreç olmak yerine, farklılıklar ve farklı talepler üzerinden genişleyen bir mücadele alanına dönüşmektedir. Başka bir deyişle, günümüz koşullarında kamusal alan, belirli bir toplumsal aktörün veya kimliğin diğerleri üzerinde baskın bir üstünlük kurduğu alan değil, farklı siyasi konumlanışların çarpıştığı bir zemin olarak formüle edilmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın hareket noktası, kendi içinde çoğulculuğu ve farklılığı barındıran kamusal alanın kuramsal temelini oluşturacak bir yaklaşım arayışıdır. Ancak, bu arayışa geçmeden önce, diğer önemli bir konunun üzerinde durulması gerekmektedir.

Farklılık veya farklı kimlik talepleri günümüzde, özellikle de bazı coğrafyalar için, haklı olarak olumsuz çağrışımlar yaratmaktadır. Oysa bu çalışmada kullanılan ve “liberal kapitalist demokrasilerde yeni toplumsal hareketler deneyiminden doğan ‘kimlik/farklılık’ politikası ile eski komünist ülkelerde, Kuzey Afrika’da ve Ortadoğu’da gelişen ırksal, etnik, dilsel ve dinsel farklılık politikası radikal bir farklılık göstermektedir. Birinci türden kimlik/farklılık politikası liberal demokrasilerin kamusal alanında farklılığın müzakere edilmesi, tartışmaya açılması ve temsil edilmesi noktasına odaklanırken, etnik milliyetçilikler politikası siyasal yapının bileşenlerinin yeniden tanımlanmasına yönelmekte ve siyasal açıdan egemen yeni oluşumlar yaratmayı amaçlamaktadır” (Benhabib, 1999a, s. 13). Dolayısıyla, ikinci türden yaklaşımların olumsuz sonuçlarına karşı, birinci türden kimlik/farklılık meselesi “toplumsal yapı içerisinde çeşitli zenginliklerin belirlenmesi, bireylerin diğerleri ile sağlıklı ilişkiler kurması, birçok bireysel yeteneğin ortaya çıkması vb. açılardan birer toplumsal fırsat olarak değerlendirilmelidir” (Özdemir, 2013, s. 74).

Postmodernitede sınıfsal, dinsel, cinsel, kültürel ve diğer çeşitliklerin bir arada yaşaması için teorik bir temel sunan ve farklı talepleri karşılayan kamusal alanın kuramsal çerçevesi, liberal demokrasinin krizine eleştirel yaklaşan Jürgen Habermas, John Rawls ve Chantal Mouffe gibi düşünürlerin çalışmaları üzerinden incelenebilir. Bu düşünürlerin kamusal alana ilişkin yaklaşımları, liberal demokrasiye karşı kimlik ve farklılık taleplerini savunmalarına rağmen, kendi içlerinde farklılaşmaktadır.¹ Anne Phillips’in belirttiği üzere, “farklılıklarımızı kamusal sahneye taşır ve kamusal tartışma yoluyla gözden geçir(irken), ulaşılmış kamusal konsensüs içinde, eksiksiz bir ‘çözüm’ü öngörenler ile farklılıkları duruma bağlı gören, ama hiçbir zaman bunları giderme peşinde olmayanlar arasındaki temel görüş ayrılıkları su yüzüne çıkar” (Phillips, 1999, s. 206). Bu bağlamda Habermas ve Rawls’un görüşleri kendi içerisinde farklılıklar taşımasına rağmen kamusal müzakere veya uzlaşa yaklaşımı olarak; Mouffe’un “hem modern hem de postmodern olarak tanımlanabilir” (Mouffe, 2003, s. 299) olduğunu söylediği, farklılıklar arasında bir çözüm öngörmeyen kamusal alan yaklaşımı çekişmeci veya agnostik yaklaşım olarak kabul edilebilir.

Kamusal müzakere veya uzlaşa yaklaşımı çerçevesinde Habermas ve Rawls, kamusal alanı müzakere ve tartışma süreci olarak görmelerine rağmen, nihayetinde mantıksal bir anlaşma zemini olarak değerlendirirler. Bu yaklaşımlar, iktidar yerine akıl veya adalet kavramlarını öne sürerek, kamusal alanı bu

¹ Çalışmada kamusal alana ilişkin bu yaklaşımların ortaya koyduğu tanımlamaların geniş bir perspektifte incelenmesi değil, postmodernitenin kimlik/farklılık talepleriyle çerçeveli bir bağlamda ele alınması hedeflenmektedir.

çerçevede uzlaşıya götüren bir süreç olarak ele alırlar. Buna karşılık, Mouffe kendi çekişmeci yaklaşımını, “iktidar ilişkilerinden sıyrılmış bir kamusal alanın mümkün olamayacağı saptamasına dayandırır” (Doğanay, 2003, s. 77).

Müzakere/uzlaşa alanı olarak kamusal alan

Kamusal alanı müzakere/uzlaşa alanı olarak gören yaklaşım, daha önce de belirtildiği üzere, kendi içerisinde iki esas yön barındırmaktadır. Bu iki yön, aralarındaki belirli farklara rağmen, kamusal alanı ortak bir anlayış (adalet ve akıl) çerçevesinde kurgulamakta ve uzlaşayı amaçlamaktadır. Bu ikisi arasında “Habermas, kendi yaklaşımının, mantıklı fikir ve irade oluşumu sürecine daha fazla şeyi emanet ettiği için daha çok soruyu açık bırakmasına izin veren tam tamına prosedürel karakteri yüzünden Rawlsyan yaklaşımdan üstün olduğunu ilan eder” (Mouffe, 2000, s. 96). Öte yandan, bu yaklaşım “demokrasinin ve yurttaş katılımının anlamına ilişkin tarihsel kökenlerini Eski Yunan demokrasisinde bulur” (Doğanay, 2003, s. 43). Kamusal alanı müzakere ve uzlaşıya dayandırması bakımından, bu yaklaşım Hannah Arendt’in kuramsal çerçevesini çizdiği Eski Yunan’a ilişkin cumhuriyetçi kamusal alan anlayışıyla belirli ortak noktalar taşımaktadır. Nitekim Mouffe’a göre, “yaklaşımlardaki elle tutulur farklara rağmen Arendt, aynen Habermas gibi kamusal alanı konsensüse varılabilecek bir alan olarak” (Mouffe, 2015a, s. 30) formüle eder. Öte yandan, Rawls “toplumun ‘ortak iyi’ konusunda nihai bir uzlaşma sağlamayacak ölçüde parçalanmış karakterine işaret ederek, etnik, dinsel, sınıfsal, kültürel, siyasal bakımlardan aralarında giderilemeyecek tözsel farklara sahip bireylerin ve grupların bir arada yaşamasını mümkün kılan, söz konusu birey ve gruplara hem kendileri olmalarını, hem de bir arada yaşamalarını sağlayabilecek” (Çelebi, 2004, s. 279) hoşgörünün ve kamusal aklın ölçütlerini belirlemeye çalışır ve bu uzlaşayı siyaset felsefesinin temel görevlerinden biri olarak kabul eder.

Genel itibarıyla, “müzakereci demokrasi kuramlarının liberal demokrasiye getirdiği eleştirilerin odak noktası, temsili demokrasinin dayandığı siyaset modelinin yurttaşları demokratik süreçlerden dışlayarak bir kriz durumuna yol açtığı” (Doğanay, 2003, s. 23) yönündedir. Bu bağlamda, müzakere/uzlaşa yaklaşımını savunanlara göre, “modernizmin türdeşleştirici hegemonik paradigmasına dayanan temsili liberal modelin adeta sömürgeleştirdiği kamusal alan, diyalojik bir anlayışla yeniden kurgulanacak, her kimliğin kendi sınırını tanıyarak diğer kimliklerle çelişki bağlamında ilişkiye girmesine imkan tanıyacak ve sonuç olarak farklılıkların birlikte yaşamasına imkan sağlanacaktır” (Özdemir, 2013, s. 88). Ancak, müzakereci kamusal alan üzerine bir takım in-

celemeler, bu yaklaşımın hem yöntemsel sorunlar taşıması hem de sonuçları itibarıyla zorunlu bir dışlamayı barındırması nedeniyle postmodern koşullar açısından yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, “postmodern siyaset felsefesine göre, müzakereci demokrasi modeli, her ne kadar rasyonel siyasal tartışmalara iştirak edebilme imkanı yoluyla bireylerin özgürlüğünü ve kültürel farklılıklarını güvence altına almayı taahhüt etmiş olsa da, söz konusu güvence gerek rasyonel davranmayan bireyler, gerekse de rasyonel konsensüs içerisinde yer almayan topluluklar açısından geçerli olmayacağı için, farklı yaşam tarzlarının yadsınmasıyla sonuçlanmak durumunda olan bir modeldir” (Küçükalp, 2017, s. 27).

Bilindiği üzere, Habermas’ın müzakereci kamusal alan yaklaşımı, genel yaşam alanı veya *yaşam dünyası*’nı, devlet ve ekonomiden oluşan *sistem*’in baskılarına karşı korumayı amaçlamakta ve sivil toplum ile devlet arasında konumlanmaktadır. Bu alan, yurttaşların anayasal güvence altında, toplumsal statü ve ayrıcalıklarının, özel çıkarlarını dışarıda bırakarak tartışma ve müzakereye eşit ve özgür bireyler olarak katılmasını öngörmektedir. Habermas, “kamuya açık tartışmaların ortaya çıkışının tarihsel olarak kendine özgü bir olay” (Habermas, 1989) olduğunu vurgulayarak, bu alanın değişen siyasal ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde yaşadığı yapısal dönüşümün tarihsel seyrini ortaya koymaktadır.

Habermas’a göre “kamusal alanın en önemli niteliği tüm vatandaşlara açık olmasıdır” (Habermas, 1989). Bu bağlamda, bireylerin toplumsal statü ve ayrıcalıklarının, özel çıkarlarını dışarıda bırakarak kamusal alana eşit yurttaşlar olarak katıldığı, ortak sorunları ve genel yarara ilişkin meseleleri müzakereye açtığı, tartıştığı ve eleştirdiği varsayılmaktadır. Müzakere ve tartışma sonucunda varılan kararlar, kamusal veya saf aklın işlevinin sonucu olarak görülmekte, duygusal ifadelerden ziyade rasyonelliğin ikna edici gücünü taşımaktadır. Bu yaklaşım, farklı talepleri kamusal müzakere ve tartışma süreçleri içinde, aklın ikna edici gücüyle, evrensel ilkeleriyle aşmayı ve uzlaşmayı sağlamayı amaçlamaktadır.

Habermas’a göre, “birey ancak kimliklerini aynı geleneklere ve aynı oluşum süreçlerine borçlu olan başkalarıyla kamusal görüş alışverişi içinde ortak ve farklı yönleri ve dolayısıyla kendisinin kim olduğuna ve ne olmak istediğine ilişkin açık bir bilinç edinebilir” (Habermas, 1999, s. 42). Habermas’ın burada ifade ettiği birey, ‘modern benlik’ anlamında olmakla birlikte, bunun postmodernite açısından temel sorunu “kendisinin meşruiyetini her zaman kendi tanımına uymayan kimlikleri ‘ötekileştirmesinde’ bulmasıdır” (Keyman, 1998, s. 64). Bu bağlamda, postmodernitenin değişik kültür

ve geleneklere bağlı, ortak bir düzleme indirgenemeyen ve genellenemeyen istikrarsız özne konumları açısından, Habermascı kamusal alan yaklaşımının nasıl kurgulanacağı karşılaşılan temel sorunlardan biridir. Bir diğer deyişle, “modern benliğe dayalı kamusal alan nereye kadar farklı bir demokratik yönetim dilini yaratabilir. Farklılıkların tanınmasına dayalı kimlik siyasetinin siyasal söylemi belirleyici duruma geldiği geç-modern zamanlarda, iletişim-sel ussallığa adapte olacağını varsaydığımız modern benliğe dayalı kamusal alan ne ölçüde farklılıkların beraber yaşamasını düzenleyecek bir devlet-sivil toplum ilişkisinin kurulmasına katkıda bulunabilir” (Keyman, 1998, s. 65) soruları ortaya çıkmaktadır.

Rawls’ın yaklaşımı, farklı dünya görüşlerine sahip özgür ve eşit bireyler arasında adil bir uzlaşının sağlanmasının zor olduğunu kabul etmekle birlikte, toplumsal dayanışmayı mümkün kılacak makul ölçütleri belirlemeyi ve daha üst soyutlama düzeyinde ortak bir düşünsel denge (örtüşen uzlaş) oluşturmaya hedeflemektedir. Bir diğer deyişle, onun önerdiği “gerçekçi ütopya, ‘olanı’ göz ardı etmeden, önerdiği normatif idealler aracılığıyla ‘olması gereken’e ulaşabilmenin yollarını arar” (Borovalı, 2008, s. 56). Rawls’a göre, “toplumda farklı doktrinler yer alabilecektir, fakat eğer gerçek tek ise, o biri dışında bütün diğer öğretilerin yanlış olduğu sonucuna ulaşırız” (Borovalı, 2008, s. 57). Rawls, toplumda var olan makul kapsamlı öğretilerin ‘kendi içlerinden’ bu siyasal adalet anlayışını destekleyecek öğeleri bulduklarında istikrarlı bir toplumsal düzenlemenin olabileceğine inanır (Borovalı, 2008, s. 61).

Benhabib’e göre, müzakere/uzlaş modelinin temelinde, “bir kolektivitelin refahını etkileyen kararların, ahlaksal ve siyasal bakımdan eşit bireyler arasındaki özgür ve akla dayalı bir müzakere usulünün sonucu olarak görülebileceği ilkesi” (Benhabib, 1999b, s. 103) yer almaktadır. Oysa, bu modeli farklılık/kimlik talepleri açısından değerlendiren Young, müzakere/uzlaş yaklaşımın yetersizliğine yönelik birtakım eleştirileri dile getirmektedir. Nitekim Young’a göre bu yaklaşım, “demokratik tartışma kavramlarını dar biçimde eleştirel savla sınırlandırmak suretiyle, bazı halkları veya grupları susturmaya veya değersiz görmeye yönelik, kültürel bakımdan önyargılı bir tartışma kavrayışını öngörmektedir” (Young, 1999, s. 174). Bu yaklaşım, yukarıda da belirtildiği üzere, yurttaşların kamusal müzakerelere toplumsal statü ve ayrıcalıklarını, özel çıkarlarını dışarıda bırakarak, eşit ve özgür biçimde katılımını varsaymaktadır. Oysa bu varsayım şu noktayı gözden kaçırmaktadır: “İnsanları eşit konuşmacılar olmaktan alıkoyan toplumsal güç yalnızca ekonomik bağımlılıktan veya siyasal baskıdan değil, aynı zamanda insanın konuşmaya hakkı olduğu veya olmadığı şeklindeki içselleştirilmiş duygudan ve bazı insanların konuşma üslubunun değersiz görülüp bazılarının konuşma

üslubunun yüceltilmesinden kaynaklanır. Müzakereci ideal, ekonomik ve siyasal gücün etkisini ortadan kaldırdığımızda, insanların konuşma ve anlama tarzlarının aynı olacağını varsayma eğilimi gösterir; ama bu ancak insanların kültürel farklılıklarını ve farklı toplumsal konumlarını da ortadan kaldırmamız halinde gerçekleşebilir” (Young, 1999, s. 178). Dolayısıyla, müzakere/uzlaşma yaklaşımı, kültürel farklılıklar ve toplumsal konumlar bağlamında eşitlik ve özgürlüğü sağlamaktan uzaktır. Öte yandan, kamusal alanda daha iyi eğitimli ve orta sınıftan insanlar çoğunlukla konuşmaya hakları varmış gibi ve sözleri itibarlıymış gibi davranmakta, oysa öteki gruplardan kimseler çoğunlukla sav öne sürme gerekleri ve parlamenter usulün kuralları ile formalitesi karşısında ürkümekte, böylece konuşmamakta. Özellikle de kadınlar böyle durumlarda konuştuklarında, görüş bildirme veya münazarayı başlatma yerine bilgi verme ve soru sorma eğilimi göstermektedir (Young, 1999, s. 180). Bu nedenle, müzakereci kamusal alan modeli, toplumsal statü ve farklılıkları dışarıda bırakarak eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedeflese de pratikte bazı eşitsizlikleri yeniden üretmekte ve derinleştirmektedir.

Habermas açısından müzakereci kamusal alan yaklaşımı, tartışma ve müzakerelerin ‘konuşmanın ideal durumu’ çerçevesinde, duygulardan arındırılmış, belirli normlar ve rasyonellik ilkelerine dayalı bir biçimde gerçekleşmesini savunmaktadır. Bu yaklaşım, akıl ve duygu arasında bir karşıtlığı öngörmekle birlikte, aklın belirleyiciliğine vurgu yapmakta, bu çerçevede ‘daha iyi savın gücü’ müzakerenin sonucunu belirleyecek temel faktör olmaktadır. Young’a göre, aklın gücüne olan vurgu nedeniyle “tartışacak taraflar anlayışa varmayı değil, savı kazanmayı amaçlar. ‘Daha iyi savın gücü’ nedeniyle rıza göstermek, artık başka karşı sav düşünememek, yani yenilgiyi kabul etmek demektir” (Young, 1999, s. 179). Bu durumda, “her türlü muhalefet otomatik olarak bir irrasyonellik ve ahlaki geri kalmışlık işareti ve nihayetinde gayrimeşru olarak” (Mouffe, 2015b, s. 99) görülmektedir. Dolayısıyla, müzakereci yaklaşım yalnızca farklılıkların temsili açısından değil, temel aldığı müzakere ve uzlaşma usulleri açısından da önemli sorunlar barındırmaktadır.

Mouffe’a göre, “eğer elde gerçek bir seçme şansı yoksa ve tartışmanın katılımcıları tercihlerini birbirinden bütünüyle farklı seçenekler arasında yapamıyorlarsa, bu terimlerin siyasal alanda anlamı ne olabilir?” (Mouffe, 2015b, s. 10). Benhabib’in bu soruya şu şekilde yanıt verir: “Dışlanan kişi ya da grup, önerilen söz konusu normdan dolayı olumsuz etkilendiğini gerekçeli olarak gösterebildiği sürece, baştan konuşmanın gündemini ve katılımcıların kimliğini sınırlayan kurallar yoktur” (Benhabib, 1999b, s. 105). Ancak burada önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır: Dışlananların öne sürdüğü gerekçeler belirli bir norm çerçevesinde şekillendiği için, bu gerekçelendirme

onların uzmanlık alanına, bilgi düzeyine, toplumsal konumlarına ve kültürel arka planlarına bağlı olarak değişecektir. Dolayısıyla, müzakere/uzlaşma yaklaşımı kültürel ve bakış açısı farklılıklarından yola çıkarsa da, nihayetinde onları ortak bir düzlemde veya ortak yarar çerçevesinde aşmayı amaçlamaktadır. Gould'un ifade ettiği üzere, bu yaklaşımda, kamusal alanın özü olmaktan ziyade, "farklılıklar, aşılması gereken bir şeydir. Karşılıklı tanımanın amacı, çeşitliliği artırmak ve eklemleştirmek değil, anlaşmaya varmaktır. Çeşitlilik çok sesli bir söylem için ilk koşul olabilir; ama söylemin normatif ilkesi tek seslilik" (Gould, 1999, s. 246).

Mouffe'a göre, ister Habermascı isterse de Rawlscu anlamda olsun, müzakereci yaklaşımlar çoğulculuk olgusunu vurgulayarak yola çıkar, sonra "bu farklılıkların icabına bakmak üzere yöntemler – amacı aslında bu farklılıkları önemsiz hale getirmek ve çoğulculuğu özel yaşam alanına itmek olan yöntemler – bulmaya çalışırlar" (Mouffe, 1999, s. 349). Bu eğilim, Habermas'ın farklılıklarla ilgili yaklaşımında da açıkça görülebilir: "Dinsel ya da herhangi türden kültürel ve sosyoetik çoğulculuk koşulları altında, siyasal açıdan uygun hedefler çoğunlukla geniş anlamda topluluğun kimliği, dolayısıyla özneler arasında paylaşılan bir yaşam biçiminin bütünü açısından hiçbir biçimde oluşturucu nitelik taşımayan çıkarlara ve değer yönelimlerine göre seçilir. Birbirleriyle çatışma içinde olan ve gelecekte konsensüse varma umudunu vermeyen siyasal çıkar ve değerler için (...) bir dengelemeye ihtiyaç vardır" (Habermas, 1999, s. 43). Yansızlık ve evrensellik iddiasında olan müzakereci yaklaşım açısından uzlaşmayan kültürel farklılıklar ve yerellikler aşılması gereken bir durum olarak görüldüğü ve bunların bir kotada eritilmesi hedeflendiği için, müzakereci model postmodernite koşullarında kamusal alana kuramsal temel sağlama açısından yetersiz kalmaktadır.

Müzakere/uzlaşma yaklaşımını, kamusal alanda tikellerin ve farklılıkların muhalefetine açık olmadığı nedeniyle eleştiren Mouffe'a göre, bu yaklaşımı öne sürenler "çoğulcu olduklarını savunsalar da, çoğulculuklarının meşruiyetinin yalnızca özel alanda tanındığına ve bu çoğulculuğun kamusal alanda hiçbir yapıcı yeri olmadığına şüphe yok" (Mouffe, 2015a, s. 74). Demokrasi kuramcılarının ve siyasetçilerin görevi, sözde 'yansız' yöntemlere başvurarak tüm çıkar ve değer çatışmalarını uzlaştıracakları düşünülen kurumlar tasarlamaya çalışmak yerine, farklı hegemonik politik projelerle yüzleşebilmeyi sağlayacak biçimde kamusal alanı canlı bir 'agonistik' mücadeleye açmak olmalı. Bu, demokrasinin etkili bir biçimde işleyebilmesinin olmazsa olmazıdır (Mouffe, 2015b, s. 9).

Farklılık/çekişme alanı olarak kamusal alan

Postmodern döneme geçişle birlikte, “normatif epistemolojiler çağı gibi, evrensel söylemler çağı da sona ermiştir” (Laclau vd., 1992, s. 10). Modern çağın liberal yaklaşımında evrensellik ve tarafsızlık ilkeleri ile, bu ilkeler çerçevesinde kurulan devlet-toplum; kamusal alan-özel alan ayrımları postmodern dönemde yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır. Nitekim liberal demokrasi anlayışı, toplum üyelerinin farklı aidiyetlerini evrensellik, eşitlik ve özgürlük değerleri açısından tehlikeli bularak özel alana hapsedmekte; kamusal alanı, içeriğini boşaltarak türdeş yurttaşlık zemininde inşa etmektedir. Bu alanı sınıfsal, dinsel, cinsel, kültürel ve diğer farklılıklardan uzak bir biçimde konumlandırarak ‘siyasetlessiye’ durumuna yol açmaktadır. Liberal demokrasiyi ve bunun temelleri üzerinden geliştirilen müzakere/uzlaşma yaklaşımını hedef alan Mouffe, “Kant’tan esinlenen modelin karşısına, konsensüsü ve şeffaflığı hedeflemek şöyle dursun, her türlü tek sesli demokratik tartışma modeli dayatma girişimine kuşkuyla bakan bir demokrasi anlayışını koymalıyız” (Mouffe, 2000, s. 44) demektedir. Bilindiği üzere, Habermas kendi yaklaşımını oluştururken Kant’ın aklın kamusal kullanımı kavramını temel referans noktası almıştır. Bu bağlamda müzakereci yaklaşımın Kantçı modelle bir bakıma aynı düzleme oturduğunu öne süren Mouffe, her iki modele karşı demokrasiyi derinleştirmek adına radikal demokrasi anlayışını ve bunun zeminini oluşturan agonistik veya çekişmeci kamusal alan yaklaşımını temel almaktadır. Radikal demokrasi bağlamında, “liberal demokrasinin krizi karşısında yurttaşlık eylemini güçlendirmenin ve karar alma süreçlerini demokratikleştirmenin başlıca yolu olarak ‘çokseslilik’ kavramı çevresinde gelişen yeni bir kamusal alan anlayışını savunmaktadır” (Doğanay, 2003, s. 38).

Müzakere/uzlaşma yaklaşımı, kamusal alanda farklılıkları ve farklı talepleri temsil edememesi, bunun yerine onları ortak çıkar çerçevesinde uzlaştırarak eritmeye çalışması nedeniyle eleştirilmektedir. Bu durum, talepleri karşılanmayan grupların tehlikeli olma potansiyelini artırabilir. Mouffe’a göre, “radikal ve çoğul demokrasi, zorlayıcı olmayan bir konsensüse ulaşılabilecek dışlayıcı olmayan rasyonel kamusal tartışma alanı olanağını reddeder” (Mouffe, 2000, s. 43). Bu bağlamda, kamusal alana ilişkin kendi yaklaşımını demokrasinin temel dinamiği olarak gördüğü çoğulculuk ve farklılık talepleri üzerinden formüle eder. Nitekim Mouffe’a göre, radikal ve çoğulcu demokrasi durumunda, “özel alana hapsedilmiş olan farklı kimliklerin, kamusal alanda farklılıklarıyla görünmelerinin alt yapısı kurulabilecektir” (Özdemir, 2013, s. 83). Burada söz konusu olan yalnızca belirli farklılığın görünürlük kazanması değil, genel itibarıyla kamusal alanda farklılığa, farklı taleplere imkan tanınmasıdır.

Mouffe'a göre geliştirdiği agonistik modelin amacı, müzakereci kamusal alan yaklaşımında olduğu gibi "tutkuları ortadan kaldırmak ya da kamusal alanda rasyonel bir konsensüs yaratmak için onları özel alana havale etmek değil; bu duyguları demokratik yapılara doğru harekete geçirmek," (Mouffe, 2015a, s. 29) kamusal alanı farklı iletişim zeminleri üzerinden olanaklı kılmaktır. Mouffe, kendi agonistik yaklaşımının temelini oluşturan soruyu şöyle dile getirmektedir: "Bana göre temel soru, kimseyi dışlamadan nasıl bir konsensüse varacağımız olmamalı – bu, 'onları' olmayan bir 'biz' kurmayı gerektirecektir. (...) Asıl sorumuz şu olmalı: Siyasetin kurucu bir özelliği olan bu biz/onlar ayrımını aynı zamanda çoğulculuğun da tanınmasına izin verecek bir şekilde nasıl kurabiliriz?" (Mouffe, 2015a, s. 27). Dolayısıyla Mouffe, kendi yaklaşımında biz/onlar zıtlığını belirli bir müzakere ve uzlaş zemininde aşmayı değil, kendi kimliğimizin yalnız öteki dolayısıyla var olabileceği gerçeğini göz önüne alarak, bu zıtlık üzerinden kamusal alanı formüle etmeyi amaçlamaktadır.

Mouffe'un agonistik veya çekişmeci kamusal alan yaklaşımını anlamak için, öncelikle onun siyasala ve siyaset kavramlarına, antagonizma ve agonizma ayrımına bakışını kısaca gözden geçirmek faydalı olacaktır. Mouffe biz/onlar ikilemi üzerinden kendi yaklaşımını geliştirirken, Carl Schmitt'in değişik siyasal kimliklere yönelik dost/düşman ilişkisiyle ilgili tespitlerine dayanmaktadır. "Bu, kolektif kimliklerde bir 'biz'in yaratılmasının ancak bir 'onlar'ın formüle edilmesiyle mümkün olduğu anlamına geliyor" (Mouffe, 2015a, s. 65). Kolektif kimlik biçimleri arasında biz/onlar veya dost/düşman ilişkisi çerçevesinde çizilen sınırlar, siyasalın ontolojik boyutunu oluşturan antagonizmaları doğurmaktadır. Yani siyasal olan kendi içerisinde belirli antagonizmaları barındırmakta, bunlar farklı tarihsel/toplumsal düzlemlerde siyasal alan olarak kurumsallaşmaktadır. Burada "siyasal, çeşitli toplumsal ilişkilerde, değişik biçimlerde karşımıza çıkabilen antagonizma boyutuyken; 'siyaset', 'siyasal' boyutun etkisi altında olduğu için her zaman çelişkili olabilecek koşullarda belirli bir düzen kurmayı ve insanların beraber yaşamasını örgütlemeyi hedefleyen pratik, söylem ve kurumlar bütünü anlamına geliyor" (Mouffe, 2015a, s. 23). Mouffe biz/onlar ayrımını Schmitt'in dost/düşman ilişkisi çerçevesinde formüle etse de, "demokratik bir siyasal cemaat içerisinde çoğulculuğa yer olmadığı konusunda fazlasıyla katı olan Schmitt'ten ayrılmamız gerekir" (Mouffe, 2015b, s. 22) demektir. Çoğulculuğu temel alan radikal demokrasiyi ve kamusal alan yaklaşımını ise 'antagonizma' (düşmanlar arasındaki mücadele) boyutundan ziyade 'agonizma' (muhalifler arasında mücadele) boyutuyla formüle etmektedir. Burada muhalifler olarak konumlanan farklı kimlikler "ortak bir simgesel alanı paylaştıkları için dost, ama aynı zamanda bu ortak simgesel alanı farklı bir biçimde organize

etmek istediklerinden düşman kişiler olarak paradoksal bir biçimde tanımlanır” (Mouffe, 2000, s. 25). Dolayısıyla, farklılıkların bir arada yaşamasına olanak tanıyan düşünme biçimi agonizma olup, bu temel üzerinde kurulmuş kamusal alan, agonistik veya çekişmecî kamusal alan olarak tanımlanmaktadır.

Çekişmecî yaklaşım, bu özgün agonistik kamusal alan düşüncesinden ve farklılıklara dayalı çoğulculuktan hareketle, farklı kimlikleri aynılaştıran ve tektipleştiren temsili liberal demokrasinin ortaya koyduğu çoğulculuk anlayışını reddetmekte ve her türlü kültürel, sınıfsal ve ideolojik taleplerin kamusal alanda türdeşleştirilmeden temsilini öngörmektedir (Özdemir, 2013, s. 87). Nitekim Mouffe’a göre, “müzakereci yaklaşımın eksikliklerinden biri, bu demokratik politika modelinin iktidarın bertaraf edildiği ve rasyonel bir konsensüsün gerçekleştirilebildiği bir kamu alanının mevcudiyetini varsayarak, değerler çoğulculuğunun gerektirdiği antagonizma boyutunu ve onun ortadan kaldırılamaz karakterini kabul edememesidir” (Mouffe, 2000, s. 103). Oysa “demokratik toplum, toplumsal ilişkilerde kusursuz bir uyum düşünüyü gerçekleştir(mek yerine) sınırlı bir toplumsal aktörün kendisine bütünü temsil etme yetisini atfedememesiyle” (Mouffe, 1999, s. 351) gerçekleşebilir ve bu durumda iktidar ilişkileri bertaraf edilmekten ziyade, demokratik değerlerle bağdaşır bir biçim kazanır. Müzakereci yaklaşımı savunanlar siyasala içkin olan antagonistik boyutu, belirli bir uzlaşî veya konsensüse yol açmayacağı kaygısıyla demokrasiye tehdit olarak kabul etseler de, “farkına varamadıkları şey, agonistik cepheleşmenin, demokrasiyi tehlikeye atmak şöyle dursun, demokrasinin varoluş koşulunun ta kendisi olduğudur” (Mouffe, 2015b, s. 39). Bir diğer ifadeyle, müzakere/uzlaşî yaklaşımını savunanlar, bireyleri modernite tanımı bağlamında kendi çıkarları peşinde koşan kişiler olarak kabul ederek ve çıkar çatışmasını müzakere/uzlaşî yoluyla dengelemeye çalışarak aslında ‘siyasal olan’ın temel yönünü gözden kaçırmışlar. Bu açıdan agonistik yaklaşımın üstünlüğü, müzakereci yaklaşımın günümüzde farklılık taleplerini karşılayamamasıyla birlikte, siyasal olana içkin antagonizmayı da yadsımasından ileri gelmektedir. Müzakereci modeli savunanlar “bir müzakereyi sonlandırmanın daima diğer olanakları dışlayan ve genel kural ya da ilkelerin emirlerine başvurarak sorumluluğu taşımanın asla reddedilemeyeceği bir kararın sonucu olduğunu anlayamazlar” (Mouffe, 2000, s. 109).

Mouffe’a göre agonistik kamusal alan yaklaşımının diğerlerinden ayrıştığı esas nokta “kamusal mekanın farklı kavranışlarının altında yatan yaygın düşünceye karşı çıkmasıdır. Agonistik yaklaşımda kamusal alan, çatışan görüşlerin, herhangi bir nihai çözüme ulaşmaksızın çarpıştığı alana denk geliyor. Böylesi bir kavrayışın, Jürgen Habermas’ın rasyonel konsensüsü amaçlayan bir müzakerenin vuku bulduğu ‘kamusal alanından’ ne denli farklı olduğu

açık. Habermas toplumsal hayatın kısıtlarını göz önünde bulundurarak böyle-
si bir konsensüse pratikte ulaşabilmesi ihtimalinin oldukça düşük olduğunu
artık kabul etmiş durumda ve tarif ettiği bu ‘konuşmanın ideal durumunu’
artık ‘düzenleyici bir ideal’ olarak kurguluyor” (Mouffe, 2015a, s. 112).

Agonistik yaklaşımda kamusal alan “ taraflarca kabul edilmiş birtakım de-
mokratik prosedürler altında yönetilen gerçek bir çatışma” (Mouffe, 2015a, s.
29) alanı olarak görülür. Bu alanı olanaklı kılan demokratik prosedürler tam
açık olmamakla birlikte, Mouffe’un düşüncelerinden hareketle taraflarca dile
getirilen taleplerin meşruluğu ve kimliklerin eşdeğerlik ilkesi taşıması ola-
rak öne sürülebilir. Mouffe bu konuda şunu söylemektedir: “Demokratik bir
toplum, temel kurumlarını sorgulayanları meşru hasımlar (muhalifler) olarak
göremez. Agonistik yaklaşım da bütün farklılıkları kapsadığını ve bütün dış-
lama biçimlerini aştığını iddia edemez. Fakat dışlamalar, ahlaki değil, siyasal
bir biçimde tahayyül edilir. Bazı talepler, ‘şer/kötü’ oldukları düşünüldüğü
için değil, demokratik siyasal birliğin kurucu unsurları olan kurumlara mey-
dan okudukları için dışlanırlar” (Mouffe, 2015b, s. 139). Öte yandan, kamusal
alana katılan farklılıklar arasında bir eşdeğerliğin kurulması, kimliklerin eş-
değer saygı esasında kabul edilmesi gereklidir. Laclau ve Mouffe’a göre farklı-
lık siyasal alanın genişlemesine ve karmaşılaşmasına yönelirken, “eşdeğerlik
mantığı bu alanın basitleşmesinin mantığıdır” (Laclau vd., 1992, s. 164).

Son olarak, Mouffe’un savunduğu çekişmeci kamusal alan yaklaşımı “hem
kişisel hayatın demokratikleşmesinde, hem de bireyin dünyayla ilişkisine
ait bir sürecin, siyaset dışının siyasallaştırılmasında etkili olacak özgürlük
ve gönüllülük esasına dayalı toplulukların işlev gördüğü bir kamusal alanı”
(Doğanay, 2003, s. 39) olanaklı kılmaktadır. Bu yaklaşım açısından farklılık
ve “çoğulculuk yalnızca bir olgu, dış bileyerek katlanmamız gereken veya
indirgemeye çalışmamız gereken bir şey değil, değersel bir ilkedir” (Mouffe,
1999, s. 349). Siyasetin görevi günümüzdeki değersel çeşitliliği korumaktır.

Sonuç

Postmodernite, modern dönemin normatif epistemolojiler ve evrensel söy-
lemler çağından ayrılmakla, kendine özgü bir durum görünümü kazanmak-
tadır. Modern döneme ilişkin toplum vizyonu ve toplumsal-siyasal ilişkiler,
postmodernite bağlamında yetersiz kalmakta, sorgulanmakta ve yeniden ya-
pılanmaktadır. Özellikle demokrasi ve politika yapma modeli, mantıksal an-
laşma süreci ve uzlaşma zemini oluşturmak, farklılıkları ortak düzlemde veya
ortak yarar çerçevesinde aşmak yerine, postmodernite koşullarında ‘çoksesli-
lik’ kavramına vurgu yapılarak farklılık ve çoğulculuk değersel bir ilke haline

getirilmektedir. Postmodernitenin, ortak bir düzleme indirgenemeyen, genellenabilir olmayan özne konumsallıkları açısından modernitenin ve onun kamusal alan yaklaşımının nasıl kurgulanacağı temel sorundur. Nitekim farklılık ve kimlik taleplerinin temsil edilemediği, toplumsal kutuplaşma ve siyasi krizlerin, yeni toplumsal hareketlerin gözlemlendiği ülke örnekleri bu durumun tehlikeli olma potansiyelini gözler önüne sermektedir.

Bu çalışma, yukarıdaki sorunlardan hareketle, postmodernitede siyasal düzenin dönüşümü, siyasetin kurumsal anlamda daralırken, sivil anlamda genişlemesi perspektifinde kamusal alana kapsayıcı bir temel oluşturma iddiasında bulunan iki yaklaşımı sundukları teorik çerçeveler üzerinden karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Temsili demokrasinin krizinin derinleştiği günümüz koşullarında bu yaklaşımlar, kamusal alanı yeniden biçimlendirme arayışları bağlamında değerlendirilmiştir.

Günümüzde postmoderniteyi modern kavramlarla değerlendirmenin ve eleştirmenin yanı sıra, kamusal alanın çöküşünü vurgulayan savlar olağan hale gelmektedir. Nitekim modernite ve onun toplum vizyonu, postmodernite koşullarında geçerliliğini kaybederken, kamusal alanın da modern demokrasi projesine bir tehdit olarak görülen dönüşümünden ve çöküşünden bahsedilmektedir. Çalışma, modern kamusal alanın postmodernite koşullarında olanaksızlığını vurgulayan yaklaşımlara karşı, belirginleşen farklılık ve kimlik talepleri bağlamında onun geçerliliği ve mümkünlüğü üzerinde durmaktadır. Nitekim kamusal alanı belirli tarihsel-toplumsal koşullara özgü varsayarak, farklı dönemlerdeki mevcutluğunu evrensel kalıplar içinde değerlendirmek, özellikle de günümüz açısından kamusal alanın dönüşümünü veya çöküşünü vurgulamak, onun olanaklılığını da gözden kaçırmaktadır.

Görüldüğü üzere, kamusal alanı modern anlamına bağlı kalarak uzlaş, konsensus süreci olarak tanımlayan yaklaşımlar, postmodernitenin talepleri açısından yetersiz kalmaktadır. Modern siyasetin ve kamusal alanın sorunlarını aşmaya yönelik bu yaklaşımlar yine de kendilerini modern ilkelere temelinde ortaya koymaktadır. Buna karşın kamusal alanı postmodernite koşullarında kimlik ve farklılık talepleri üzerinden mücadele alanı olarak tanımlayan yaklaşımlar, günümüz açısından, özellikle kamusal alanın sınırlarını genişleten yeni toplumsal hareketler bağlamında kendi geçerliliğini göstermektedir. Modern toplum vizyonunun farklı siyasi konumlanışlarla parçalanmasını göz önüne alırsak, bu yaklaşımlar demokrasinin ve kamusal alanın sürdürülebilirliği açısından yeni temeller sunmakta, onu yalnızca savların değil, farklı kimliklerin ve deneyimlerin mücadele, çarpışma alanı olarak formüle etmektedir. Ayrıca, siyasetin yalnızca uzlaş temelli değil, aynı

zamanda farklılıkların çatışma alanları olarak görülebileceği yeni bir anlayışı beraberinde getirmektedir.

Temsili demokrasinin geçerliliğini ve gücünü kaybettiği günümüz koşullarında, bu yaklaşımlar toplumsal kutuplaşmaya karşı alternatif çözümler ve temsil için yeni perspektifler sunmakta, karar alma süreçlerine doğrudan katılımı ve doğrudan demokrasi pratiklerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Fakat yeni yaklaşımlar da kendisini modernitenin eleştirisi, uzlaşmayı ve konsensüsü amaçlayan kuramların antitezi üzerinden kurguladığı için, bütünsel bir görünümünden uzaktır. Yeni kamusal alanı çekişme ve mücadele alanı üzerinden formüle eden bu yaklaşımların temel sorunu, farklılık ve kimlik taleplerinin sınırsızlığıyla demokratik ilkeler arasında nasıl bir denge sağlanacağını, çoğulculuğu benimseyen siyasal ve toplumsal modelin nasıl kurgulanacağını belirsiz kalmasıdır.

Kaynakça

- Benhabib, S. (1999a). Demokratik moment ve farklılık sorunu. S. Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve farklılık* içinde (s. 101-139). (Çev: Zeynep Gürata, Cem Gürsel). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Benhabib, S. (1999b). Müzakereci bir demokratik meşruiyet modeline doğru. S. Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve farklılık* içinde (s. 492-508). (Çev: Zeynep Gürata, Cem Gürsel). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Borovalı, M. (2008). Çeşitlilik koşullarında birliktelik: siyasal liberalizm ve kamusal akıl. L. Köker (Ed.), *Aydınlanma ve hukuk*. İstanbul: OBAAM Yayınları.
- Çelebi, A. (2004). Kamusal alan ve sivil toplum: siyasal bir değerlendirme. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan* içinde (s. 237-284). İstanbul: Hill Yayınları.
- Doğanay, Ü. (2003). *Demokratik usuller üzerine yeniden düşünmek*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Habermas, J. (1989). Kamusal alan üzerine ansiklopedik bir makale. S. E. Bronner ve D. M. Kellner (Ed.). *Critical theory and society: a reader* içinde (s. 136-144). (Çev: Nuran Erol). UK: Routledge.
- Habermas, J. (1999). Demokrasinin üç normatif modeli. S. Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve farklılık* içinde (s. 37-50). (Çev: Zeynep Gürata, Cem Gürsel). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Gould Carol, C. (1999). Çeşitlilik ve demokrasi: farklılıkların temsili. S. Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve farklılık* içinde (s. 244-267). (Çev: Zeynep Gürata, Cem Gürsel). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Keyman, F. (1998). Kamusal alan ve cumhuriyetçi liberalizm: Türkiye’de demokrasi sorunu, *Doğu Batı*, 5, 57-72.
- Küçükalp, D. (2017). Postmodern siyaset felsefesi. *Kaygı Dergisi*, 28, 17-32. (doi.org/10.20981/kaygi.307936).
- Köker, L. (1996). Charles Taylor: Kimlik/farklılık sorununa sahici demokratik çözüm arayışı. A. Gutmann (Ed.). *Çokkültürlülük* içinde (s. 11-14). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Laclau, E. Mouffe, C. (1992). *Hegemonya ve sosyalist Strateji*. (Çev: Ahmet Kardam, Doğan Şahiner). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Mouffe, C. (1999). Demokrasi, iktidar ve siyasal düzen. S. Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve farklılık* içinde (s. 347-363). (Çev: Zeynep Gürata, Cem Gürsel). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Mouffe, C. (2000) *Demokratik Paradoks*. (Çev: A. Cevdet Aşkın). Ankara: Epos Yayınları.
- Mouffe, C. (2003). Radikal demokrasi: modern mi, postmodern mi?. M. Küçük (Ed.). *Modernite versus postmodernite* içinde (s. 297-314). (Çev: Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları,.
- Mouffe, C. (2015) *Dünyayı politik düşünmek*. (Çev: Murat Bozluolcay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mouffe, C. (2015) *Siyasal üzerine*. (Çev: Mehmet Ratip). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, G. (2013). Farklılıkların kesiştiği coğrafyalar için bir öneri: radikal demokrasi. *Yönetim ve Ekonomi*, 20 (1), 73-93.
- Phillips, A. (1999). Farklılığa nasıl yaklaşılmalı: fikirler politikası mı, yoksa mevcudiyet politikası mı?. S. Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve farklılık* içinde (s. 199-219). (Çev: Zeynep Gürata ve Cem Gürsel). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Young Iris, M. (1999). İletişim ve öteki: müzakereci demokrasinin ötesinde. S. Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve farklılık* içinde (s. 174-196). (Çev: Zeynep Gürata, Cem Gürsel). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.